

Augustinus en zijn vrouwen

Vrouwbeelden in de *Confessiones*

Natalie van den Brink

s4572688

Bachelorscriptie juni 2018

Begeleider: dr. V.J.Chr. Hunink

Griekse en Latijnse Taal en Cultuur

Inhoudsopgave

Inleiding	2
Augustinus' leven	2
Augustinus' werken	4
Status quaestionis	5
Augustinus' portret van Monica	9
Monica's jeugd	9
Monica in Augustinus' jeugd	12
Augustinus van Monica verwijderd	14
Monica's dood	17
Augustinus' geliefden	21
Vergelijking en synthese	30
Samenvatting en conclusie	37
Bibliografie	40
Primaire literatuur	40
Secundaire literatuur	40
Afbeeldingen	41

Inleiding

Augustinus wordt gezien als een van de grootste kerkvaders. Zijn *Confessiones*, waarin hij zijn leven beschrijft tot aan zijn bekering in het jaar 386, is een bekend werk. Binnen de *Confessiones* zijn vrouwen een onderwerp dat bij de bestudering naar verhouding veel aandacht krijgt. In zijn werk heeft Augustinus het over zijn moeder Monica en over zijn geliefden, vooral over de moeder van zijn kind, een vrouw van wie hij de naam niet noemt. In deze scriptie ga ik de vrouwbeelden in de *Confessiones* van Augustinus onderzoeken. Hiervoor heb ik de volgende onderzoeksvraag opgesteld: wat is het verschil tussen hoe Augustinus spreekt over zijn moeder Monica en over zijn geliefden en wat zegt dit over Augustinus' vrouwenvisie? Deze vraag wil ik beantwoorden aan de hand van een aantal deelvragen. Allereerst wil ik gaan kijken naar de karakterisering van Augustinus' moeder Monica, vervolgens naar het beeld dat we krijgen van de geliefden van Augustinus en ten slotte zal ik in het derde hoofdstuk deze twee beelden vergelijken. Hierna hoop ik in de conclusie een antwoord op mijn onderzoeksvraag te kunnen geven. In deze scriptie blijf ik dicht bij de tekst van Augustinus, waarbij ik met behulp van secundaire literatuur een beeld probeer te vormen van Monica en Augustinus' minnaressen. Het moet echter wel vermeld worden dat dit een gekleurd beeld is, aangezien de enige primaire bron een bron van Augustinus zelf is en ook de secundaire literatuur vaak verwijst naar de *Confessiones*.

Augustinus' leven

De meeste informatie over het leven van Augustinus is te ontleen aan de *Confessiones*. Aurelius Augustinus is geboren in 354 in Thagaste.¹ Hij kwam niet uit een rijke familie. Zijn vader, Patricius, zat in de 'gemeenteraad', had de status van een *curialis*² en bezat maar een paar hectaren land. Monica, de moeder van Augustinus, kwam zelf uit een christelijk gezin en hoewel Patricius het grootste deel

¹ Dit is het huidige Souk Ahras in Algerije.

² Een *curialis* was iemand van de senaat. Zij gingen over het bestuur van de gemeenschap en het maatschappelijk werk.

van zijn leven heiden gebleven is,³ heeft Monica Augustinus toch christelijk opgevoed.⁴ Augustinus had ook nog een broer en een zus, over wie hij echter geen woord rept in de beschrijving van zijn jeugd. Zijn broer wordt één keer genoemd in boek 9.27 van de *Confessiones*, wanneer ze aan hun moeders sterfbed staan. Zijn naam wordt echter niet genoemd. Dat Augustinus een zus had, zouden we niet eens weten zonder *Epistola 211*, een van zijn brieven.⁵

Augustinus heeft zijn hele leven in Afrika gewoond, met uitzondering van vijf jaar, waarin hij naar Rome en later naar Milaan vertrok om daar les te geven. Augustinus' hele leven speelde zich dus af op zes plaatsen: Thagaste, Madaura, Carthago, Rome, Milaan en Hippo.⁶ In Madaura heeft hij onderwijs gehad van zijn elfde tot zijn zestiende en in Carthago heeft hij daarna retorica gestudeerd. In Milaan leerde hij Ambrosius kennen, die later een grote invloed op Augustinus' leven zou hebben. In 386 trok hij zich met zijn moeder, zijn zoon en enkele vrienden terug op het platteland in Cassiciacum⁷, maar in 387 vertrokken ze na Augustinus' doop weer terug naar Afrika.⁸ Augustinus en zijn moeder vertrokken naar Rome om via Ostia naar Afrika te gaan. Door de burgeroorlog tussen Theodosius I en Maximianus was het echter niet mogelijk om de zee over te steken. In Ostia werd Monica ziek en zij stierf negen dagen later op 56-jarige leeftijd.⁹ Twee jaar later stierf ook Augustinus' zoon, Adeodatus, op ongeveer achttienjarige leeftijd.¹⁰ Na drie jaar in zijn geboorteplaats, Thagaste, te hebben vertoefd, vertrok Augustinus in 391 naar Hippo, waar hij priester werd. In 395 werd Augustinus bisschop, samen met vier goede vrienden van hem.¹¹ Hij is bisschop gebleven tot zijn dood in 430 en wordt, samen

³ Net voor zijn dood in 370 is hij toch nog gedoopt.

⁴ Chadwick, H. (2009) 5.

⁵ Power, K. (1995) 77.

⁶ Battenhouse, R. W. (1955) 15.

⁷ Dit is het huidige Cassago Brianza in Noord-Italië.

⁸ Sleddens, W. (2017) 11-12.

⁹ Chadwick, H. (2009) 38.

¹⁰ Battenhouse, R.W. (1955) 38.

¹¹ Brown, P. (1967) 144.

met Heraclius, gezien als de laatste bisschop van Hippo.¹² Een jaar na zijn dood werden de Romeinen uit Hippo verjaagd door de Vandalen, een Oost-Germaanse stam, en werd de stad deels verbrand. Alleen de bibliotheek lijkt de brand te hebben overleefd, en zo hebben we, mede dankzij Possidius¹³, de meeste werken van Augustinus over.¹⁴

Augustinus' werken

Tijdens zijn leven heeft Augustinus veel werken geschreven, variërend van kleine werken, voornamelijk brieven, preken en werken gericht tegen ketterse groeperingen zoals de manicheeërs, de donatisten en de pelagianen, tot grotere werken, met name *De Civitate Dei*, *De Trinitate* en de beroemde *Confessiones*. Aan deze laatste is hij in 397 begonnen, ongeveer tien jaar nadat hij is gedoopt door bisschop Ambrosius. In 403 voltooide hij het werk. Het is het meest gelezen werk van Augustinus, in zijn eigen tijd al. Dit zegt hij in zijn *Retractationes*, waar hij terugblikkt op alle werken die hij geschreven heeft en eventuele aanpassingen maakt. Op de *Confessiones* heeft hij echter weinig correcties.¹⁵ In de *Confessiones* komen we Augustinus op twee manieren tegen: de Augustinus van het verhaal en de Augustinus die daarop reflecteert.¹⁶ Vanaf de 19^e eeuw is er veel discussie geweest of de *Confessiones* wel echt een spirituele autobiografie van Augustinus is. Het werk bestaat uit dertien boeken, waarvan de eerste negen boeken autobiografische elementen bevatten. Dit is in omvang iets meer dan de helft van het werk. Het zou dus niet goed zijn om de *Confessiones* enkel als autobiografie te lezen. O'Meara zegt zelfs dat het helemaal geen autobiografie te noemen is, zelfs niet deels, maar dat Augustinus zijn leven en geloofsbelijdenis gebruikt als voorbeeld voor zijn theorie over de mensheid.¹⁷ Tot en met boek negen heeft Augustinus in elk geval teruggekeken naar het leven dat achter hem ligt, maar vanaf boek tien wordt het meer filosofisch. Hij begint met een gebed

¹² Battenhouse, R.W. (1955) 54.

¹³ Possidius was vriend, leerling en collega van Augustinus en leefde in hetzelfde klooster in Hippo.

¹⁴ Brown, P. (1967) 432.

¹⁵ *Retractationes* 2.6.1.

¹⁶ Sladdens, W. (2017) 14.

¹⁷ O'Meara, J. J. (1954) 18.

tot God in boek tien en stelt zichzelf in boek elf tal van indringende filosofische vragen. De laatste twee boeken gaan vooral over het begin van de Bijbel, met name over het scheppingsverhaal in Genesis.¹⁸

Status quaestionis

Zoals aan het begin van de inleiding reeds is gezegd, is er veel geschreven over Augustinus' vrouwen, met name over zijn moeder Monica. Augustinus noemt Monica verschillende keren in zijn *Confessiones*. Hij spreekt over haar wanneer hij vertelt over zijn jonge jaren, wanneer hij naar Rome vertrekt om daar te gaan werken en hij vertelt over haar dood in Ostia. Brown heeft in zijn biografie over Augustinus een heel hoofdstuk gewijd aan Monica. Hij zegt dat het niet zozeer uitmaakt wat Augustinus over zijn moeder zegt, maar dat de manier waarop hij het zegt belangrijk is. Augustinus beschrijft zijn moeder met karaktereigenschappen die hij zelf graag had willen hebben als bisschop: zij was terughoudend, waardig en vreedzaam.¹⁹ Ook zegt Brown dat Monica in Augustinus' jeugd de stem van God vertegenwoordigde, tot Augustinus oud genoeg was die stem zelf te volgen.²⁰ Monica wilde niet alleen Augustinus christelijk opvoeden en hem bekeren, maar ze deed het ook voor zijn vader, Patricius. Monica hoopte dat als Patricius bekeerd zou zijn, ze als een christelijk gezin verder zouden leven en dat Patricius niet, zoals in heidense gezinnen wel gebeurde, met meerdere vrouwen sliep en zijn eigen vrouw sloeg wanneer hij boos was.²¹ O'Meara zegt in zijn boek dat Patricius een prikkelbare man was en dat Augustinus automatisch zijn toevlucht zocht tot zijn moeder wanneer Patricius weer eens slecht gehumeurd was.²² Volgens Wetzel was Monica overal waar Augustinus was, zelfs wanneer hij eigenlijk helemaal genoeg van haar had; ze deelde in Augustinus' dromen en heeft veel voor hem gehuild en gebeden.²³ O'Meara zegt zelfs dat Monica alles voor Augustinus deed en dat ze elk obstakel dat Augustinus in

¹⁸ Sleddens, W. (2017) 27.

¹⁹ Brown, P. (1967) 29.

²⁰ Brown, P. (1967) 30.

²¹ Chadwick, H. (2009) 7-8.

²² O'Meara, J. J. (1954) 36.

²³ Wetzel, J. (2010) 42.

de weg stond om verder te gaan overwon. Volgens hem beschouwde Augustinus zelfs zijn bekering als een succes van Monica en had ze haar missie in haar leven voltooid toen Augustinus gedoopt was.²⁴ In O'Donnell stelt in zijn biografie over Augustinus dat Monica zelfs koos welke vrouw geschikt was voor Augustinus en hoe hij in een goed huwelijk moest leven.²⁵ Volgens O'Donnell noemt Augustinus Monica zo vaak omdat ze zo veel voor hem gedaan heeft, of hij er nu blij mee was of niet, maar dat de relatie met zijn vader juist veel belangrijker is geweest.²⁶ Hij wordt bijna niet genoemd in de *Confessiones* en we lezen pas later in het werk dat hij overleden was toen Augustinus nog jong was. Het is daarom niet gek dat wanneer Monica naar Ambrosius gaat, Augustinus over hem zegt dat hij van hem hield als van een vader.²⁷ O'Donnell is de enige die zegt dat de relatie met Augustinus' vader belangrijker was dan die met zijn moeder.

Niet alleen over Monica's invloed in de vroege jaren van Augustinus is veel geschreven, ook Monica's dood is een veelbesproken onderwerp. In Ostia werd Monica ziek en negen dagen later stierf ze. Volgens O'Meara verbaasde ze haar twee zoons, Augustinus en zijn broer, die er toen ook bij was, met haar wensen over haar laatste rustplaats. Ze wilde namelijk niet begraven worden bij haar man, wat altijd haar wens geweest was, maar in Ostia, omdat ze daar geleerd had zich niet aan materiële zaken te hechten.²⁸ Tijdens de negen dagen dat ze ziek was, keerde ze volledig in zichzelf en sprak ze weinig.²⁹ Hoe bedroefd Augustinus ook was over haar dood, hij stond niet toe dat Adeodatus en hij hun verdriet lieten zien. Pas toen Augustinus alleen was, kwamen de tranen in een gebed tot God.³⁰ Chadwick heeft zelfs een heel hoofdstuk in zijn boek gewijd aan de gebeurtenissen rondom de dood van Monica. Vlak voor Monica ziek werd, kreeg ze een voorgevoel over de nabijheid

²⁴ O'Meara, J.J. (1954) 33.

²⁵ O'Donnell, J.J. (2006) 56.

²⁶ O'Donnell, J.J. (2006) 57.

²⁷ O'Donnell, J. J. (2006) 57.

²⁸ O'Meara, J. J. (1954) 203-204.

²⁹ Brown, P. (1967) 129.

³⁰ Power, K. (1995) 89-90.

van haar dood en vertelde dit tegen Augustinus. Ze zei dat sinds hij gedoopt was, wat niet lang daarvoor gebeurd was, haar werk erop zat en ze gemakkelijk kon sterven.³¹ Boek negen van de *Confessiones* eindigt met haar begrafenis en een gebed voor haar vrede. Hiermee eindigt ook het biografische gedeelte van Augustinus' werk.

Niet alleen Monica heeft veel aandacht van geleerden gekregen. Ook over de moeder van Adeodatus en Augustinus' andere minnaressen³² is het een en ander bekend, al is hier minder uitgebreid over geschreven. Toen Augustinus zeventien jaar oud was en studeerde in Carthago, kreeg hij terwijl hij in een kerk zat een verlangen voor een bepaalde zondige actie, zoals O'Meara beschrijft. Hij beweert dat dit gaat over de eerste ontmoeting met Vrouw I.³³ Monica was niet blij met deze relatie van Augustinus, omdat deze vrouw van lage sociale komaf was en de relatie voor Augustinus vooral op de begeerten berustte, en niet op echte liefde.³⁴ Toch kregen ze een zoon, Adeodatus, die op ongeveer achttienjarige leeftijd stierf.

Vrouw I is vijftien jaar bij hem gebleven, tot ze terugging naar Afrika en koos voor een celibatair leven. Toch is Augustinus nooit getrouwd geweest. Hij kon Vrouw I niet trouwen, omdat ze van lage sociale komaf was. Ze was Augustinus' concubine, of bijvrouw. Buitenechtelijk samenwonen en het krijgen van buitenechtelijke kinderen was in de tijd van Augustinus niet vreemd. Adeodatus was een onwettig kind van hem en droeg de naam van zijn moeder en hoorde bij haar *familia*.³⁵ Volgens Wetzel is Augustinus Vrouw I trouw gebleven tot hij naar Milaan ging. Monica heeft toen voor een verloving gezorgd met Vrouw III, veel te jong, maar met een vooruitzicht om sociaal hogerop te komen.³⁶ Vrouw I werd teruggestuurd naar Afrika. Ze liet alles achter, zelfs haar zoon. Toch hebben lezers volgens Miles

³¹ Chadwick, H. (2009) 38.

³² In het vervolg van deze scriptie respectievelijk Vrouw I, II en III genoemd.

³³ O'Meara, J. J. (1954) 55.

³⁴ Chadwick, H. (2009) 11.

³⁵ Power, K. (1995) 95.

³⁶ Wetzel, J. (2010) 99.

geen medelijden met Vrouw I, maar met Augustinus, omdat hij niet eens korte tijd *single* kon blijven tot zijn verloofde oud genoeg was om te trouwen, maar heel snel een nieuwe minnares nodig had, Vrouw II.³⁷ Toch krijgen we het idee dat ook de relatie met Vrouw II voor Augustinus geen echte liefde was, maar meer was gebaseerd op lust. Volgens Miles vindt Augustinus dat liefde voor vrouwen onverenigbaar is met de toegewijde liefde voor God.³⁸

Aan de hand van het bovenstaande wil ik deze vrouwbeelden verder onderzoeken. Hierbij wil ik ingaan op de relatie tussen Augustinus en de vrouwen. Wat betreft zijn moeder Monica wil ik ook kijken hoe bepalend zij voor zijn leven is geweest. Ik hoop aan het eind van deze scriptie antwoord te kunnen geven op mijn onderzoeksvraag. Hierbij verwacht ik dat Augustinus' band met zijn moeder boven alles ging en dat zij zeer bepalend voor zijn leven is geweest, ook met betrekking tot de andere vrouwen.

³⁷ Miles, M. R. (1992) 78.

³⁸ Miles, M. R. (1992) 88.

Augustinus' portret van Monica

Monica is een van de belangrijkste personen geweest in het leven van Augustinus. In zijn *Confessiones* noemt hij haar in drie fases van zijn leven, die in dit hoofdstuk ook een voor een besproken zullen worden.

Monica's jeugd

In boek negen van de *Confessiones* begint Augustinus over de jeugd van zijn moeder Monica. Hieruit kunnen wij ons een beeld vormen over wat voor vrouw Monica moet zijn geweest vanuit Augustinus' oogpunt. Volgens Augustinus komt Monica uit een gelovig gezin en heeft ze altijd met waardering over haar eigen moeder gesproken, maar vooral ook over een oude voedster, aan wie de zorg voor Monica en haar zussen was toevertrouwd. Deze voedster was streng maar rechtvaardig en bracht de meisjes goede normen en waarden bij. Ze liet de kinderen niets drinken tussen de maaltijden door, zelfs geen water, omdat ze bang was dat dat later zou omslaan in overmatig wijn drinken. Wijn werd gezien als zeer gevaarlijk voor vrouwen, omdat het de lusten aanwakkerde, wat in het bijzonder gevaarlijk was voor opgroeiende meisjes, die de volwassenheid nog niet bereikt hadden, omdat bij hen de passie het grootst was.³⁹ Toch, zoals ieder kind, liet ook de jonge Monica af en toe een steekje vallen. Haar ouders vertrouwden haar en lieten haar de wijn voor bij het eten uit de kelder pakken. Daar nam ze eerst zelf een klein slokje voor ze het naar haar ouders bracht.

Itaque ad illud modicum cotidiana modica addendo (quoniam qui modica spernit, paulatim decedit) in eam consuetudinem lapsa erat ut prope iam plenos mero caliculos inhianter hauriret..⁴⁰

‘En zo door aan dat geringe dagelijks een weinig toe te voegen (want wie het geringe veracht, valt uiteindelijk) was zij in de gewoonte vervallen, dat ze al bijna volle drinkbekers met wijn gulzig opdronk.’

³⁹ Power, K. (1995) 72.

⁴⁰ *Conf.* 9.18

Dat kleine slokje werd steeds meer, zoals hierboven te lezen is, en er werd niets tegen gedaan. Het ging zo door tot het dienstmeisje, dat altijd mee was, tegen Monica zei dat ze een *meribibulam*, een drinkster,⁴¹ was. Dit stak haar zo, dat ze er meteen mee ophield. Augustinus zegt dat het God was, die via het dienstmeisje ingreep.

Volgens Power (1995) beschrijft Augustinus deze wijndiefstal zo uitgebreid, om aan te geven hoe belangrijk zelfbeheersing is voor vrouwen. Het drinken van de wijn, wat door de voedster verboden was, is een vergelijking met de zondeval, waar Eva van de vrucht eet die God verboden heeft. Door deze fout van Eva zijn zonden en lusten de wereld in gekomen, wat heeft geleid tot deze zonde van Monica.⁴²

Augustinus zegt ook dat Monica meer van God heeft geleerd om haar ouders te gehoorzamen dan dat zij van haar ouders heeft geleerd om God te gehoorzamen. Op het eerste gezicht klinkt dit alsof Monica's ouders helemaal niet zo gelovig waren. Power (1995) stelt echter een andere uitleg voor. In de oudheid, en ook in Augustinus' tijd, was het normaal dat een kind door voedsters werd grootgebracht en dat de moeder zich weinig met de opvoeding bezighield.⁴³ Dit zou verklaren waarom Monica niet van haar ouders heeft meegekregen dat ze God moet gehoorzamen. Aangezien ze door een voedster werd grootgebracht, zal ze ook van haar de christelijke normen en waarden meegekregen hebben. Ook is het zo dat op de manier hoe Augustinus het beschrijft, God de hoogste eer krijgt, doordat Hij het is die haar leert haar ouders te gehoorzamen.

Monica werd uitgehuwelijkt aan Patricius, een niet gelovige man, toen ze oud genoeg was. Augustinus noemt geen leeftijd, dus we weten niet zeker hoe oud Monica was toen ze trouwde. Ze heeft hem gediend en heeft zelfs zijn ontrouw verdragen zonder er iets van te zeggen. Patricius was een heetgebakerde man, maar

⁴¹ Vertaling van W. Sleddens.

⁴² Power, K. (1995) 74.

⁴³ Power, K. (1995) 74.

hij heeft Monica nooit geslagen, wat wel in andere families gebeurde. Ook heeft Monica nooit een slecht woord over hem gesproken.

*Denique cum matronae multae, quarum viri mansuetiores erant, plagarum vestigia etiam dehonestata facie gererent, inter amica conloquia illae arguebant maritorum vitam, haec earum linguam, veluti per iocum graviter admonens, ex quo illas tabulas quae matrimoniales vocantur recitari audissent, tamquam instrumenta quibus ancillae factae essent deputare debuisse; proinde memores condicionis superbire adversus dominos non oportere.*⁴⁴

‘Aangezien in het algemeen veel vrouwen, van wie de mannen milder waren, zelfs in het gezicht schandelijke sporen van slagen dragen, en in gesprekken tussen vriendinnen het leven van hun echtgenoten beschuldigden, herinnerde zij hun tongen via een grap maar (wel) ernstig hieraan, dat sinds zij het document, dat huwelijksakte wordt genoemd, hebben horen voorlezen, zij dit hadden moeten opvatten als middelen waardoor zij dienaressen zijn geworden; vandaar dat ze, indachtig de situatie, niet hoog van de toren moesten blazen jegens hun meesters.’

In dit gedeelte kunnen we lezen dat veel vrouwen wel door hun man geslagen werden; het was kennelijk een veel voorkomend verschijnsel. Als de vrouwen dan slecht over hun echtgenoten roddelden, kwam Monica ertussen om ze op hun plek te zetten. Het Latijn gebruikt hier de woorden die ook voor een meester-slaaf relatie worden gebruikt. De man wordt hier *dominus* genoemd en de vrouw is zijn slaaf, de *ancilla*. Het slaan van je echtgenote was eigenlijk niet legaal in een *sine manu* huwelijk⁴⁵, maar het slaan samen met de woorden *dominos* en *ancilla* laten toch wel het slaafse van een huwelijk zien.⁴⁶ De huwelijksakte waar over gesproken wordt was niet perse nodig bij de voltrekking van een huwelijk, maar het was wel gebruikelijk. Uit deze passage kunnen we ook opmaken dat de vrouw door een huwelijk helemaal in de macht van de man was.⁴⁷

⁴⁴ Conf. 9.19

⁴⁵ In een *sine manu* huwelijk had de vader van de bruid nog steeds alle macht over haar in plaats van haar echtgenoot, wat in een *cum manu* huwelijk wel zo is. Aangezien de man in een *sine manu* huwelijk dus niet de ‘baas’ over de vrouw was, was het niet toegestaan haar te straffen.

⁴⁶ Power, K. (1995) 76.

⁴⁷ Sizoo, A. (1943) 194-195.

In de aansluitende passage bij Augustinus vertelt Monica aan de andere vrouwen hoe ze het voor elkaar krijgt nooit geslagen te worden door Patricius: wanneer hij weer eens boos wordt, loopt zij weg zonder iets te zeggen in plaats van tegen hem in te gaan en wanneer hij dan weer afgekoeld is, kan ze met hem praten.⁴⁸ Pas tegen het einde van zijn leven wordt Patricius bekeerd en wordt hij gedoopt. Vanaf zijn bekering is alle verdriet voor Monica voorbij en hoeft ze zich geen zorgen meer te maken.

Als we Augustinus' woorden mogen geloven, is Monica haar man trouw gebleven en bleef ze aardig tegen iedereen in haar omgeving. Ze is ook vaak een vrede-stichter bij ruzies, blijft kalm, luistert naar de argumenten van beide kampen en brengt ze weer dicht bij elkaar. Volgens Augustinus kan ze dit allemaal doen doordat God in haar leeft. Haar hele omgeving kan door haar gedrag merken dat God in haar hart aanwezig is. Dit is ook te merken door de invloed in Augustinus' leven.

Monica in Augustinus' jeugd

De eerste keer dat Augustinus het over zijn moeder heeft, is al in boek 1. Hier zegt hij het volgende over zijn komst op deze wereld:

*Exceperunt ergo me consolationes lactis humani...*⁴⁹

‘Dus de vertroosting van de moedermelk ontvingen mij...’

Wat opvalt is dat Augustinus hier niet zijn moeder noemt, maar het heeft over *humani*, wat toch afstandelijk klinkt. Brown heeft het daarom ook vertaald met ‘a woman's milk’.⁵⁰ In het aansluitende gedeelte zegt Augustinus ook dat de melk niet komt van zijn moeder en voedsters, maar dat het van God komt. Door *humanus* te gebruiken, laat Augustinus zien dat de vrouwen hiervoor alleen als middel gebruikt worden, maar dat alles van God komt. Augustinus zegt in deze zelfde passage wel

⁴⁸ Conf. 9.19.

⁴⁹ Conf. 1.7

⁵⁰ Brown, P. (1967) 29.

dat naast de voedsters, ook zijn moeder hem voedde, iets wat ongebruikelijk was in die tijd, aangezien meestal de voedsters dat deden. Hierdoor wordt al duidelijk dat de band tussen moeder en zoon een hele sterke, intieme band is.⁵¹

Ook wordt het duidelijk dat Augustinus, hoewel zijn vader niet geloofde, toch van jongs af aan christelijk opgevoed is. Hij zegt namelijk dat hij als kind al veel gehoord had over het eeuwige leven dat hij kon verwachten door de nederigheid van Jezus en dat hij als kind al het teken van het kruis had gekregen van zijn moeder, *quae multum speravit in te*.⁵² Wanneer Augustinus als kind heel ziek wordt en op de rand van de dood staat, bidt Monica veel en regelt ze zo snel mogelijk alles om Augustinus te laten dopen. Maar wanneer hij toch weer beter wordt, stelt Monica de doop uit, omdat ze weet dat Augustinus nog meer zonden zal begaan en de doop dus beter kan wachten. Ook zegt Augustinus dat zijn moeder sterker was dan zijn vader, omdat ze, hoewel ze haar man bleef dienen, liever wilde dat God Augustinus' Vader werd dan Patricius. Dat ze Augustinus christelijk kon opvoeden, getuigt er ook van hoe groot haar geloof is geweest om zelfs tegen haar man in te gaan wat betreft de opvoeding. Hoewel Monica sober is opgegroeid en zich vastklampt aan haar traditionele Afrikaanse kerk waar weinig opgeleide mensen komen, wordt Augustinus toch naar de grote stad gestuurd om daar naar school te gaan en een literatuurstudie te volgen.⁵³ Hij geeft in boek 2 wel aan met welke verschillende intenties zijn beide ouders hem wegstuurden.

*Ille quia de te prope nihil cogitabat, de me autem inania, illa autem quia non solum nullo detrimento sed etiam nonnullo adiumento ad te adipiscendum futura existimabat usitata illa studia doctrinae. ita enim conicio, recolens ut possum mores parentum meorum.*⁵⁴

'Hij, omdat hij over U vrijwel niet nadacht, en over mij alleen onbenulligheden. Maar zij, omdat zij geloofde dat de gebruikelijke studies van de wetenschap niet alleen niet tot nadeel

⁵¹ Power, K. (1995) 77.

⁵² 'Die zeer in U geloofde' *Conf.* 1.17

⁵³ Brown, P. (1967) 29.

⁵⁴ *Conf.* 2.8

maar zelfs tot enige hulp zou zijn om u te verkrijgen. Zo gis ik namelijk, terwijl ik me zo (goed) als ik kan de gebruiken van mijn ouders herinner.'

Zijn vader denkt alleen maar aan de opleiding van Augustinus en wil dat hij een goede redenaar wordt, terwijl zijn moeder aan het grotere goed denkt: ze denkt dat het hem uiteindelijk een betere christen zou maken, ook al is het een niet-christelijke opleiding.

O'Meara is in zijn boek over Augustinus veel negatiever over Patricius dan over Monica. Hij laat het lijken alsof Augustinus alleen maar slechte dingen over zijn vader zegt en niet anders dan positief is over zijn moeder. Dat zijn vader de oorsprong is van Augustinus' seksuele lusten en zijn moeder de oorsprong van al het goede dat in Augustinus zit.⁵⁵ Dit is echter wel heel zwart-wit. Augustinus prijst in boek twee van zijn *Confessiones* zijn vader dat hij er alles voor over heeft om hem te laten studeren en hij heeft het ook uitgebreid over de zonde van Monica in boek negen.⁵⁶

Augustinus van Monica verwijderd

Volgens Augustinus had Monica altijd het beste voor met hem. Wanneer hij zestien wordt, wil zij hem onder vier ogen spreken om hem te waarschuwen voor de zonde van het vlees, de lusten, en in het bijzonder voor overspel. Hij mag nog niet met een vrouw slapen, en zeker geen getrouwde vrouw. Augustinus slaat die waarschuwing in de wind, jong als hij is. Maar op het moment dat hij het er in de *Confessiones* over heeft, merkt hij dat deze waarschuwing toen van God kwam, maar dat hiervoor opnieuw zijn moeder als spreekbuis werd gebruikt. Wanneer Augustinus dus ging studeren, wat hierboven al genoemd is, blijft hij niet kuis, zoals wat hem door zijn moeder wel op het hart gedrukt was. Maar hoewel Augustinus' seksualiteit niet meer af te remmen is, zoals hij zelf zegt in de *Confessiones*, wil Monica absoluut nog niet dat hij al gaat trouwen, omdat zij bang is dat dit de vooruitzichten voor zijn toekomst

⁵⁵ O'Meara, J.J. (1954) 50

⁵⁶ O'Meara, J.J. (1954) 51.

zal hinderen.⁵⁷ Voor de tweede keer heeft Monica dus iets belangrijks voor het leven van Augustinus uitgesteld.⁵⁸ Monica heeft een huwelijk waarschijnlijk uitgesteld, omdat ze niet wilde dat Augustinus hetzelfde zou doen als Patricius door keer op keer vreemd te gaan. Ze hoopte dat het na de jeugdige verlangens naar seksuele gemeenschap beter zou gaan.⁵⁹ Toen Augustinus zestien jaar was, hield Monica zich dus al bezig met wat hij wel en niet mocht doen, maar hij werd wel veel minder streng opgevoed dan Monica zelf was opgevoed.

In Carthago leert Augustinus het Manicheïsme kennen en wordt Manicheeër.⁶⁰ Als Monica Augustinus in Carthago gaat opzoeken en hier achter komt, is ze heel verdrietig, 'ze stortte meer tranen voor mij dan een moeder schreit bij de dood van een kind'⁶¹, maar ze handelt heel streng. Een tijd lang weigert ze zelfs dat Augustinus aan haar tafel komt eten. Dit moet zowel haar als Augustinus veel verdriet gedaan hebben, maar beiden zijn zo eigenwijs dat ze niet toegaven.⁶² Na veel tot God te hebben gebeden, krijgt Monica een visioen waarin ze ziet dat Augustinus uiteindelijk weer op het goede pad komt. Augustinus probeert het visioen nog anders uit te leggen, maar Monica is heel zelfverzekerd dat haar uitleg goed is, iets wat Augustinus zeer raakt.

Van bovenstaande beweert Augustinus dat God tot hem spreekt door Monica, iets wat hij later als bisschop pas ziet.⁶³ Ook is Monica naar een bisschop gegaan, omdat ze niet meer weet hoe ze Augustinus op het goede pad moet krijgen. Vaak wordt verondersteld dat dit Ambrosius is, maar dit kan niet. Augustinus noemt de naam van de bisschop waar Monica heen ging nergens in zijn werken, en het is niet bekend dat Ambrosius Manicheïsche neigingen heeft gehad. Ook staat er dat toen

⁵⁷ *Conf.* 2.8.

⁵⁸ O'Meara, J. J. (1954) 51.

⁵⁹ Power, K. (1995) 79.

⁶⁰ Een belangrijk kenmerk van het Manicheïsme is het dualisme. Al vanaf het begin van de wereld is er een wereld van het licht en een wereld van de duisternis; het goede en het kwade. De Manicheeërs erkenden ook het gezag van de Bijbel niet, omdat het naar hun mening onvolkomenheden en tegenstrijdigheden bevatte.

⁶¹ *Conf.* 3.19.

⁶² O'Meara, J.J. (1954) 83.

⁶³ Power, K. (1995) 81.

Monica naar de bisschop ging, Augustinus nog lang niet op het goede pad was, terwijl dat heel anders was toen ze Ambrosius ontmoetten in Milaan.⁶⁴ Volgens Wills is het waarschijnlijker dat Monica hiervoor terugging naar Thagaste, waar de bisschop zowel haar als haar zoon goed kende en dat ze daarna weer teruggegaan is naar Carthago.⁶⁵ De woorden van de bisschop waren:

*Fieri non potest, ut filius istarum lacrimarum pereat.*⁶⁶

‘Het kan niet gebeuren, dat de zoon van die tranen verloren gaat.’

Deze regel wordt vaak verkeerd vertaald. Vaak wordt ‘een zoon van zoveel tranen’ vertaald, maar er staat ‘de zoon van die tranen’, dus tranen van zijn moeder. Deze woorden van de bisschop raken Monica en ze gelooft dat dit een woord uit de hemel was, zoals Augustinus in zijn werk zegt.

In 383, wanneer hij nog steeds een Manicheeër is, wil Augustinus naar Rome. Monica heeft liever niet dat hij naar Rome gaat, omdat ze bang is dat hij daar nog meer afdwaalt. Als hij dan toch per se wil gaan, zal ze met hem mee gaan, om zo invloed op hem te kunnen blijven uitoefenen.⁶⁷ Maar Augustinus wil niet dat zijn moeder meegaat. Persoonlijk denk ik dat Augustinus moe geworden was dat zijn moeder altijd bij hem is en hem altijd in de gaten houdt en zoveel invloed heeft op zijn doen en laten en wil hij in zijn eentje naar Rome om gewoon even echt alleen te zijn. Toch wil hij zijn moeder ook niet het verdriet aandoen om haar zoon uit te zwaaien en zelf achter te blijven, en dus vertrekt hij ’s nachts zonder dat Monica het weet.

Et tamen recusanti sine me redire vix persuasi ut in loco qui proximus nostrae navi erat, memoria beati Cypriani, maneret ea nocte. sed ea nocte clanculo ego profectus sum, illa autem non; mansit orando et flendo. et quid a te petebat, deus meus, tantis lacrimis, nisi ut navigare me non sineres? sed tu alte

⁶⁴ Sizoo, A. (1943) 84.

⁶⁵ Wills, G. (1999) 30.

⁶⁶ *Conf.* 3.21.

⁶⁷ Sizoo, A. (1943) 109.

*consulens et exaudiens cardinem desiderii eius non curasti quod tunc petebat, ut me faceres quod semper petebat.*⁶⁸

‘En toen zij weigerde zonder mij terug te gaan heb ik haar ternauwernood overgehaald om op een plaats die dichtbij onze boot was, een kapelletje aan de gelukkige Cyprianus, die nacht door te brengen. Maar in die nacht ben ik stiekem vertrokken, zij echter niet; zij bleef, biddend en huilend. En wat vroeg zij van U, mijn God, met zoveel tranen, behalve dat u mij niet zou toestaan uit te varen? Maar terwijl u diep beraadslaagde en het hoofdpunt van haar verlangen verhoorde, zorgde u niet voor wat zij toen vroeg, om later met mij te doen wat zij altijd vroeg.’

In deze passage zien we opnieuw dat Monica alleen maar aan het huilen en bidden is voor Augustinus. Monica bidt de hele nacht om Augustinus niet te laten uitvaren, en volgens Augustinus is de kern van haar gebed verhoord. Monica is namelijk bang dat hij in Rome nog erger afdwaalt. Maar die laatste zin, die Sleddens heel mooi vertaald,⁶⁹ laat zien dat Monica uiteindelijk gekregen heeft wat zij haar hele leven heeft verlangd. Monica blijft aanhouden in het bidden tot God, en weet dat ze uiteindelijk haar doel zal bereiken. Monica wordt bij deze gebeurtenis door Power vergeleken met Dido. Aeneas verlaat Dido, koningin van Carthago, ook in het geheim, omdat hij de moed niet heeft haar onder ogen te zien.⁷⁰ Maar waar Dido zelfmoord pleegt van verdriet, droogt Monica haar tranen en gaat naar huis, om Augustinus later alsnog te vergezellen bij zijn verdere reis.

Monica's dood

Monica reist later achter Augustinus aan, eerst naar Rome en later naar Milaan. Toen Augustinus zeventien was, heeft hij een relatie met een vrouw gekregen die vijftien jaar zou duren. Uit deze relatie is ook zijn zoon Adeodatus voortgebracht. In Milaan vindt Monica echter dat Augustinus een betere vrouw verdient en regelt een verloving met een zeer jong meisje voor hem. Dat zij heel jong moet zijn, weten we omdat Augustinus in de *Confessiones* zegt dat zij zelfs nog te jong is om te trouwen. In Milaan ontmoeten zij Ambrosius, door wiens preken Augustinus uiteindelijk

⁶⁸ *Conf.* 5.15.

⁶⁹ ‘U hebt niet gedaan waar ze op dat moment om bad, om later met mij datgene te doen waar zij altijd om had gebeden.’

⁷⁰ Power, K. (1995) 84-85.

bekeerd wordt. In 387 wordt Augustinus samen met zijn zoon Adeodatus en vriend Alypius gedoopt. Ze blijven nog ongeveer een jaar in Milaan en zijn dan van plan terug naar Afrika te gaan, terug naar hun *roots*.⁷¹ Ze willen terug zijn in Afrika voor het winter wordt en ze niet meer kunnen varen. Wanneer ze in Ostia aankomen, worden ze niet door de kou tegengehouden, maar omdat er een burgeroorlog gaande is. Dit was een burgeroorlog tussen het oosten en westen, tussen Theodosius I en Maximianus.⁷² Ze zitten dus vast in Ostia. Daar krijgt Monica haar derde en laatste visioen. Ze staat samen met Augustinus voor het raam naar buiten te kijken en heeft een goed gesprek met hem.

*Tunc ait illa, 'fili, quantum ad me attinet, nulla re iam delector in hac vita. quid hic faciam adhuc et cur hic sim, nescio, iam consumpta spe huius saeculi. unum erat propter quod in hac vita aliquantum immorari cupiebam, ut te christianum catholicum viderem priusquam morerer. cumulatus hoc mihi deus meus praestitit, ut te etiam contempta felicitate terrena servum eius videam. quid hic facio?'*⁷³

‘Toen zei zij: ‘Zoon, voor zover het mij betreft, word ik door geen zaak in dit leven meer verblijd. Wat ik hier nog doe en waarom ik hier ben, weet ik niet, omdat de hoop van deze tijd reeds verbruikt is. Er was één ding wegens wat ik verlangde een tijdje in dit leven te blijven, dat ik jou als katholiek christen zou zien voordat ik zou sterven. Mijn God heeft dit voor mij rijkelijker verleent, dat ik jou zelfs als Zijn dienaar zie, nadat je het aardse geluk links hebt laten liggen. Wat doe ik hier nog?’

Monica voorziet dat haar dood dichtbij is. Ze laat Augustinus weten dat haar grootste wens, om Augustinus op het goede pad te krijgen, eindelijk meer dan in vervulling is gegaan en dat haar werk nu dus over is.⁷⁴ Een paar dagen na dit gesprek met Augustinus wordt Monica ziek. Tijdens de negen dagen van haar ziekte trekt ze zichzelf helemaal terug. Ze heeft alleen haar zoons⁷⁵ gezegend, tegen Augustinus gezegd dat ze nooit een verkeerd woord van hem gehoord heeft en dat ze niet bij

⁷¹ O'Meara, J.J. (1954) 200.

⁷² Wills, G. (1999) 57.

⁷³ *Conf.* 9.26

⁷⁴ Chadwick, H. (2009) 38.

⁷⁵ Augustinus noemt zijn broer wanneer ze samen aan het sterfbed van hun moeder staan, zijn naam wordt echter nergens genoemd.

haar man begraven wilde worden.⁷⁶ Dit is altijd wel geweest wat ze wilde, maar gedurende haar leven is ook Monica minder op materiële zaken gesteld geraakt. Het maakt haar niet meer uit waar ze begraven zou worden.⁷⁷ Want, zoals ze zelf in de *Confessiones*, geciteerd door Augustinus, zegt:

*‘nihil’ inquit ‘longe est deo, neque timendum est, ne ille non agnoscat in fine saeculi unde me resuscitet.’*⁷⁸

“Niets’, zei ze, ‘is ver voor God, en niet ben ik bang, dat hij niet weet bij het einde van de tijd waar hij mij moet opwekken.’”

Ook heeft ze gezegd dat je niet zoveel waarde moet hechten aan het leven en niet bang moet zijn voor de dood. Er ging zoveel kracht van haar uit tot op het laatst van haar leven, dat iedereen er verbaasd over was. Monica stierf na deze negen dagen ziekte op 56-jarige leeftijd.

Garry Wills (1999) is het in zijn biografie van Augustinus niet eens met de grote rol die vaak aan Monica wordt toegeschreven. Volgens hem was Augustinus een groot deel van zijn leven niet eens bij Monica, dus zo veel invloed kan ze niet hebben gehad.⁷⁹ Ook zegt hij dat het hoofdstuk over Monica in boek negen van de *Confessiones* niet eens helemaal door Augustinus is geschreven, maar dat hij hier hulp heeft gehad van zijn zus, omdat zij veel dichterbij hun moeder stond dan Augustinus.⁸⁰ Pas vlak voor Monica's dood zou Augustinus zijn moeder meer zijn gaan waarderen, vooral na het gesprek dat ze in Ostia gehad hebben. Ik ben het niet helemaal met Wills eens. Na alles wat in dit hoofdstuk beschreven is, lijkt het duidelijk dat Monica veel invloed heeft gehad in het leven van Augustinus. Zelfs in de periodes dat Augustinus niet in de buurt was, hield Monica contact en hield ze op deze manier de touwtjes in handen.

⁷⁶ Brown, P. (1967) 129

⁷⁷ O'Meara, J.J. (1954) 204.

⁷⁸ *Conf.* 9.28

⁷⁹ Wills, G. (1999) 58.

⁸⁰ Wills, G. (1999) 59.

Monica is het voorbeeld van een sterke Romeinse vrouw die veel om haar kinderen geeft. Ze is niet zozeer een ideale Christen, als wel een voorbeeld voor anderen.⁸¹ De manier waarop Augustinus over Monica heeft gesproken in zijn werk lijkt op de manier waarop in de Bijbel over Maria gesproken wordt. Op deze manier zou Augustinus zichzelf dus met Jezus kunnen hebben vergeleken. Power (1995) heeft op een mooie manier onder elkaar gezet in welke mate de beschrijvingen van Maria en Monica op elkaar lijken.

Mary	Monica
handmaid of the Lord	handmaid of the Lord
faithful of heart	faithful of heart
ponders on the signs from God	ponders on the signs from the Lord
(Luke 2.19-25)	
obedient	obedient
chaste	chaste
humble	humble
conceived Jezus in her heart	conceived Augustine spiritually in her heart
God was true Father of Jezus	God was true Father of Augustine

Afbeelding 1: Maria vs .Monica

Door de *Confessiones* hebben we een door Augustinus' geschetst beeld gekregen van Monica. Doordat Augustinus een groot gedeelte van boek negen aan Monica besteed heeft, krijgen we niet alleen een beeld van hoe Monica was als moeder van Augustinus, maar weten we ook veel haar eigen jeugd. Hierdoor lijkt het ook duidelijk waarom Monica's invloed zo groot was. Ze wilde niet dat Augustinus dezelfde fouten zou maken als zij. Ook geeft Augustinus ons het idee dat Monica van jongs af aan een kind van God geweest is, omdat ze constant gebeden heeft voor het welzijn van Augustinus, zelfs toen hij eigenlijk niets met zijn moeder te maken wilde hebben. Niet alleen in het onderwijs van Augustinus had ze invloed, ook over Augustinus' vrouw had Monica een mening. Hierover zal in het volgende hoofdstuk meer uiteengezet worden.

⁸¹ Power, K. (1995) 91.

Augustinus' geliefden

In dit hoofdstuk wordt nader gekeken naar de geliefden van Augustinus en de manier waarop Augustinus in zijn *Confessiones* over deze geliefden geschreven heeft. Zoals in de inleiding reeds gezegd is, zijn er drie geliefden die Augustinus noemt. De eerste is de moeder van zijn zoon; zij is het meest besproken. De tweede is een minnares met wie Augustinus maar kort een relatie gehad heeft. De derde is een nieuwe verloofde van Augustinus, een vrouw die zijn moeder voor hem uitgezocht heeft. Deze drie vrouwen zullen hieronder een voor een aan bod komen.⁸²

Uit de *Confessiones* blijkt dat Augustinus nooit heel kuis is geweest. In zijn puberteit wil hij niets anders dan liefde geven en liefde ontvangen. Hij geeft niets om de echte liefde en doet het alleen om de lust, zoals uit het volgende fragment blijkt.

*... sed exhalabantur nebulae de limosa concupiscentia carnis et scatebra pubertatis, et obnubilabant atque obfuscabant cor meum, ut non discerneret serenity dilectionis a caligine libidinis.*⁸³

‘...maar dampen stegen op uit het modderige verlangen van het vlees en uit de opborreling van volwassenheid, en bewolkten en verduisterden mijn hart, zodat de helderheid van de liefde niet werd onderscheiden van de duisternis van de begeerte.’

Even verderop noemt Augustinus wel een oplossing voor deze begeerten, namelijk dat rust alleen gevonden kan worden als men vrede heeft met het doel van de begeerten: het krijgen van kinderen.⁸⁴ Toen hij de *Confessiones* schreef, had hij deze oplossing al gevonden, maar in zijn puberteit was het nog te vroeg om te beseffen hoe hij de begeerten kon tegengaan. Wanneer hij naar Carthago gaat om daar te studeren, denkt hij er nog precies hetzelfde over. Hij gaat daar nog wel naar de kerk, maar meer om de mooie meisjes te zien dan om naar de woorden van God te luisteren. Het is waarschijnlijk dat hij daar de vrouw heeft ontmoet met wie hij de volgende vijftien jaar van zijn leven samen zou zijn.

⁸² In het vervolg van deze scriptie zullen zij respectievelijk vrouw I, vrouw II en vrouw III genoemd worden.

⁸³ *Conf.* 2.2

⁸⁴ *Conf.* 2.3

Hier is echter wel discussie over. Power zegt dat zij op basis van *Confessiones* 3.3 suggereert dat Augustinus Vrouw I heeft ontmoet in de kerk, en dat het daarom waarschijnlijk is dat zij, net als Augustinus, een catechumeen⁸⁵ is.⁸⁶ Ook O'Meara suggereert dat Augustinus haar in de kerk ontmoet heeft, maar hij voegt hieraan toe dat het niet zeker is of Augustinus opzettelijk naar de kerk ging omdat hij wist dat zij daar was, of dat het toeval was.⁸⁷ O'Donnell (1992) gaat nog een stapje verder in de twijfel over de ontmoeting tussen Augustinus en Vrouw I, want hij zegt dat het helemaal niet zeker is dat hij haar in de kerk ontmoet heeft, omdat hij het vreemd vindt dat Augustinus nog naar de kerk zou gaan in Carthago. Ook Wills heeft er zijn twijfels bij of ze elkaar in Carthago in de kerk ontmoet hebben. Hij blijft wel bij de opvatting dat Augustinus Vrouw I wel in een kerk ontmoet heeft, maar dat dit in de kerk in Thagaste is geweest. Het zou in Augustinus' tijd niet gebruikelijk zijn geweest dat je in een andere stad zomaar een kerk kon binnenwandelen. Daarom is het volgens Wills aannemelijker dat ze elkaar in de kerk in Thagaste hebben ontmoet, waar Monica lid was en Augustinus een catechumeen.⁸⁸ De suggestie van Wills is echter heel onwaarschijnlijk, omdat Augustinus het over Vrouw I heeft wanneer hij schrijft dat hij voor zijn studie in Carthago is. Het zou daarom niet aannemelijk zijn dat hij haar hier pas noemt terwijl ze elkaar in Thagaste ontmoet hebben alsof Augustinus vergeten is het te vertellen wanneer hij over zijn periode in Thagaste vertelt.

Augustinus is nooit getrouwd geweest. Zelf zegt hij over Vrouw I, van wie de naam nooit genoemd wordt, het volgende:

In illis annis unam habebam non eo quod legitimum vocatur coniugio cognitam, sed quam indagaverat vagus ardor inops prudentiae, sed unam tamen, ei quoque servans tori fidem, in qua sane experirer

⁸⁵ Een catechumeen is iemand die nog niet gedoopt is, maar wel de christelijke leer volgt.

⁸⁶ Power, K. (1995) 97.

⁸⁷ O'Meara, J.J. (1954) 55.

⁸⁸ Wills, G. (1999) 17.

*exemplo meo quid distaret inter coniugalis placiti modum, quod foederatum esset generandi gratia, et pactum libidinosi amoris, ubi proles etiam contra votum nascitur, quamvis iam nata cogat se diligere.*⁸⁹

‘In die jaren had ik één (vrouw), niet omdat het wettig erkend een huwelijk werd genoemd, maar die door rondzwervende en wijsheid missende hartstocht opgespoord was, maar toch was zij de enige, wier huwelijk ook ik trouw diende: hierin heb ik zeker door mijn voorbeeld ervaren wat het verschil is tussen de maat van een huwelijksovereenkomst, afgesloten omwille van het kinderen krijgen, en een pact van de begeerlijke liefde, waar zelfs tegen de wens een kind geboren wordt, hoewel het, eenmaal geboren, dwingt dat men hem liefheeft.’

Waarom noemt Augustinus haar naam niet? Power geeft hier drie mogelijke redenen voor. Het kan zijn dat hij dat uit respect voor haar niet doet, of omdat hij hun beiden de schaamte wilde besparen, dat hij haar zo gemakkelijk wegstuurde, of omdat de herinnering aan haar hem teveel pijn doet. Maar is het wel zo vreemd dat hij haar naam niet noemt? Augustinus lijkt geen fan te zijn van namen, want de naam van Monica wordt in het hele werk toch maar één keer genoemd. Ook de naam van een goede vriend van hem, om wiens dood hij veel verdriet heeft gehad, wordt geen enkele keer genoemd. Daarentegen worden Adeodatus, Alypius en Ambrosius wel verschillende keren genoemd. Er lijkt dus geen patroon in te zitten.⁹⁰

Augustinus is met Vrouw I thuisgekomen toen hij zeventien jaar oud was. Zijn moeder Monica is nooit blij geweest met deze relatie. Want ook al is Augustinus deze vrouw wel altijd trouw gebleven, hij zegt ook dat hij haar gevonden heeft toen hij nog een ontembare hartstocht had, en om al een relatie te beginnen terwijl zijn ontembare hartstochten nog niet over waren, daar was Monica het waarschijnlijk niet mee eens. Dit blijkt uit het feit dat Monica Augustinus constant gewaarschuwd heeft niet zomaar met een vrouw te slapen en te wachten met een huwelijk tot de eerste jonge hartstochten voorbij waren. Hij beschrijft de relatie met deze vrouw als een verbond op basis van lust, zonder de intentie om kinderen te krijgen.⁹¹ In Augustinus' tijd moesten partners volgens de wet van gelijke status zijn en dan nog

⁸⁹ Conf. 4.2

⁹⁰ Power, K. (1995) 96.

⁹¹ Wetzel, J. (2010) 99.

kwam er heel wat bij kijken.⁹² De vrouw was van slaafse afkomst en ze mochten dus niet trouwen. Zelfs in de heidense samenleving was buitenechtelijk samenwonen minder gerespecteerd dan trouwen, maar het was geen schande. Een relatie met een vrouw van slaafse afkomst werd door de kerk wel als *de facto* huwelijk⁹³ gezien, mits de echtelieden elkaar trouw bleven.⁹⁴ Met Vrouw I krijgt Augustinus een kind, die de naam Adeodatus krijgt. Het lijkt erop dat de vrouw van Augustinus gedurende haar leven wel katholiek christen gebleven is, hoewel Augustinus zelf op het pad van het Manicheïsme raakte. Hier geeft Brown (1967) verschillende redenen voor. De eerste is dat hun zoon Adeodatus, ‘door God gegeven’, wordt genoemd, wat een veel voorkomende naam was bij Carthaagse christenen.⁹⁵ De tweede reden is dat zij belooft na Augustinus geen andere man meer te kennen.⁹⁶ Deze laatste zal verderop in dit hoofdstuk nog besproken worden. Ze kan zelfs gedoopt zijn, ook al was dat niet gewoon voor vrouwen van slaafse komaf. Als concubine kon ze, mits ze haar man trouw bleef en haar eigen kinderen opvoedde, alle rechten als christen krijgen.⁹⁷

Adeodatus wordt door Augustinus twee keer genoemd in de *Confessiones*. De eerste keer is dat wanneer Augustinus gedoopt wordt in Milaan, samen met Alypius en Adeodatus, en de tweede keer wanneer Adeodatus begint te huilen als Monica overleden is. Het is opvallend dat dit twee belangrijke momenten zijn in het leven van Augustinus. Het is daarom des te merkwaardiger dat hij zijn zoons naam niet noemt wanneer hij het over zijn geboorte en zijn moeder heeft. Misschien noemt hij zijn naam niet bij zijn geboorte, omdat Augustinus de relatie met Adeodatus’ moeder niet had om kinderen te krijgen, maar voor de lusten. Het kind was dus niet verwacht, maar uiteindelijk wel gewenst, zoals Augustinus zelf zegt.

⁹² Brown, P. (1967) 62.

⁹³ Een *de facto* huwelijk houdt in dat er wel van beide kanten genegenheid is, maar dat de echtelijke band ontbreekt.

⁹⁴ Chadwick, H. (2009) 11.

⁹⁵ Brown, P. (1967) 63.

⁹⁶ Brown, P. (1967) 89.

⁹⁷ Power, K. (1995) 96.

Ze blijven samen totdat Augustinus naar Milaan vertrekt om daar retor te worden. Daar komt Monica weer om de hoek kijken. Ze regelt een verloving met Vrouw III, die nog te jong is om te trouwen, maar dankzij wie Augustinus op sociaal niveau wel hogerop zou kunnen komen.⁹⁸ Dit is wat veel geleerden, onder wie Wetzel (2010) en Wills (1999) veronderstellen. Maar nergens in de *Confessiones* wordt expliciet gezegd dat Monica ervoor gezorgd heeft dat Vrouw I weggestuurd werd. Wel zegt Augustinus '*maxime matre dante operam*'⁹⁹, dus ze zal er zeker iets mee te maken hebben, maar nergens wordt gezegd dat ze ook echt actie onderneemt. Desalniettemin zou het voor Augustinus niet wijs geweest zijn om bij de Vrouw I te blijven, omdat hij niet uit een rijke familie kwam en dus zelf moeilijk hogerop kon klimmen. Hier had hij een verbintenis voor nodig met de betere families in Rome of Milaan.¹⁰⁰ In Augustinus' tijd was het normaal dat een huwelijk geregeld werd door de ouders, en dat de meisjes op ongeveer twaalf- of dertienjarige leeftijd trouwden.¹⁰¹ Aangezien Augustinus zegt dat Vrouw III nog te jong is om te trouwen, moet ze erg jong zijn geweest.

Toch blijkt uit Augustinus' woorden wel dat hij Vrouw I ook een huwelijksaanzoek heeft gedaan.

*Et instabatur impigre ut ducerem uxorem. iam petebam, iam promittebatur...*¹⁰²

'En men drong onvermoeid aan dat ik een vrouw zou trouwen. Ik had reeds gevraagd, er was reeds toegezegd...'

Aan het begin van boek 6.23 zegt hij deze woorden, terwijl aan het eind van 6.23 Vrouw III een aanzoek werd gedaan. Zoals Augustinus zelf zegt over deze laatste: *cuius aetas ferme biennio minus quam nubilis erat, et quia ea placebat, exspectabatur*.¹⁰³

⁹⁸ Wetzel, J. (2010) 99.

⁹⁹ Terwijl vooral mijn moeder hiervoor moeite deed. *Conf.* 6.23

¹⁰⁰ Brown, P. (1967) 63.

¹⁰¹ Chadwick, H. (2009) 20.

¹⁰² *Conf.* 6.23

¹⁰³ Van wie de leeftijd bijna twee jaar te jong was om te trouwen, en omdat zij haar beviel, werd er gewacht *Conf.* 6.23

Hieruit valt te concluderen dat de enige reden echt was dat Vrouw III beter was voor Augustinus' toekomst, om een betere status te krijgen. Verder had Monica volgens Augustinus geen problemen Vrouw I, en ook heeft ze Adeodatus opgevoed alsof het haar eigen kind was.

Vrouw I wordt dus weggestuurd, terug naar Afrika. Dit is voor beiden een pijnlijke ervaring.

*Et avulsa a latere meo tamquam impedimento coniugii cum qua cubare solitus eram, cor, ubi adhaerebat, concisum et vulneratum mihi erat et trahebat sanguinem. et illa in Africam redierat, vovens tibi alium se virum nescituram.*¹⁰⁴

'En zij, met wie ik gewoon was te slapen, werd van mijn zijde gerukt omdat zij een belemmering van mijn huwelijk zou zijn. Mijn hart, waar zij aan vastgeklampt was, was ingestort en het was verwond en bleef bloeden. En zij was teruggegaan naar Afrika, terwijl zij U beloofde geen andere man te zullen kennen.'

Ze verlaat alles, zelfs haar eigen zoon, en gaat terug naar Afrika. Ze belooft, waarschijnlijk een belofte als een echte Christin, dat ze niets meer met een andere man zal beginnen, nu ze Augustinus niet meer mag hebben.¹⁰⁵ Wetzel geeft drie redenen waarom ze ook haar zoon Adeodatus achterliet. Óf ze hield zoveel van Adeodatus dat ze hem een kansrijk leven gunde, óf ze hield zoveel van Augustinus dat ze wilde dat hij haar zoon beter zou leren kennen, óf ze hield van beiden en kon het niet aanzien dat ze gescheiden zouden worden.¹⁰⁶ De eerste reden is misschien de meest voor de hand liggende. Zelf moest ze weg, zodat Augustinus hogerop zou kunnen komen. Dit betekent dan automatisch dat ook zijn kind betere kansen heeft en een beter leven heeft dan wanneer hij bij haar, een vrouw van slaafse komaf, zou blijven.

¹⁰⁴ Conf. 6.25

¹⁰⁵ Chadwick, H. (2009) 20.

¹⁰⁶ Wetzel, J. (2010) 100.

Augustinus noemt Vrouw I nergens in de *Confessiones* zijn concubine. Wel speelt hij met de woorden, *coniugii cum qua cubare*¹⁰⁷, zodat enkele lezers wel moeten hebben geweten dat het geen wettige vrouw was.¹⁰⁸ Over de woorden *avulso a latere meo* is ook veel discussie geweest. Volgens Shanzer is er een gelijkenis tussen deze woorden en het verhaal dat God een rib van Adam neemt om hier Eva van te maken. Ook al worden er in Genesis andere woorden gebruikt, Augustinus verwijst vaker naar Genesis, dus het is goed mogelijk dat hij dat hier ook doet.¹⁰⁹

*At ego infelix nec feminae imitator, dilationis impatiens, tamquam post biennium accepturus eam quam petebam, quia non amator coniugii sed libidinis servus eram...*¹¹⁰

‘Maar ik, ongelukkige, was geen navolger van de vrouw, niet in staat het uitstel te verdragen, (want ik zou pas na twee jaar de vrouw krijgen die ik had gevraagd) omdat ik geen minnaar van het huwelijk was maar een slaaf van de begeerte...’

Bovenstaand fragment is een opvallend gedeelte in de *Confessiones*. Augustinus heeft net hiervoor nog gezegd hoeveel verdriet hij heeft dat Vrouw I bij hem weg moet en dat ze aan hem wordt ontrukkt. Maar in plaats van deze vrouw na te volgen, en zelf ook een celibatair leven te leiden, vindt hij snel weer een andere vrouw (Vrouw II), omdat hij er niet tegen kan dat hij voor Vrouw III nog twee jaar moet wachten. Het gaat Augustinus dus duidelijk niet om de liefde en genegenheid, maar vooral om de lusten. De lusten die hij in zijn puberteit al ondervond en die nu nog steeds bestaan.

Daardoor rijst de vraag of hij dan überhaupt wel van Vrouw I gehouden heeft, of dat het bij haar ook alleen om de ‘*morbus animae meae*’¹¹¹ ging. Augustinus’ woorden suggereren dat hij verkeerde redenen had voor zijn verdriet. Het deed hem geen pijn dat hij haar moest wegsturen omdat hij zo van haar hield, maar omdat hij nu niet meer van haar kon genieten.

¹⁰⁷ De vrouw met wie ik leefde

¹⁰⁸ Shanzer, D. (2002) 158.

¹⁰⁹ Shanzer, D. (2002) 159.

¹¹⁰ *Conf.* 6.25

¹¹¹ ‘Ziekte van mijn ziel’ *Conf.* 6.25

Toch blijkt uit de volgende passage dat hij wel van Vrouw I heeft gehouden. Hij zegt namelijk:

*Nec sanabatur vulnus illud meum quod prioris praecisione factum erat, sed post fervorem doloremque acerrimum putrescebat, et quasi frigidius sed desperatius dolebat.*¹¹²

‘Maar niet genas mijn wond die gemaakt was door het afsnijden van mijn eerste (vrouw), maar na de hartstocht en de hevigste pijn begon het te etteren, en het deed pijn als het ware koeler, maar hopelozer.’

Hoewel Augustinus nu een ander heeft om zijn lusten te verzadigen, blijft de pijn die hij had bij het verlies van Vrouw I. Het zou niet verrassend zijn als de seks met Vrouw II voor hem meer voelde als overspel.¹¹³ Op deze manier verschuift voor de lezer het gevoel van medelijden van de concubine naar Augustinus zelf. Alle focus gaat naar hem en we krijgen geen informatie meer over hoe Vrouw I zich na haar vertrek voelt.¹¹⁴

Uiteindelijk zet Augustinus ook het huwelijk met Vrouw III niet door, en blijft hij de rest van zijn leven ongehuwd, wat Alypius, een van Augustinus' beste vrienden, alleen maar kan prijzen. In tegenstelling tot Augustinus houdt Alypius helemaal niet van het slapen met een vrouw en is er dan ook na één keer mee gestopt, om de rest van zijn leven een celibatair leven te leiden.¹¹⁵

Miles (1992) schrijft dat Augustinus zijn partners nergens de schuld gegeven heeft van zijn eigen seksverslaving. Augustinus noemt nergens dat de vrouwen hem verleid hebben of hem vastgehouden hebben. Ze hebben zelfs niet tegengestribbeld toen hij hen stuk voor stuk afgewezen had. Iets anders wat Miles is opgevallen is dat Augustinus nergens naar Vrouw I verwijst als de moeder van zijn kind. Op deze manier blijft zij in de rol van seksuele partner, in plaats van in de rol van moeder.¹¹⁶

¹¹² *Conf.* 6.25

¹¹³ Power, K. (1995) 100.

¹¹⁴ Miles, M.R. (1992) 78.

¹¹⁵ Brown, P. (1988) 390.

¹¹⁶ Miles, M.R. (1992) 91-92.

Zoals uit dit hoofdstuk wel gebleken is, geeft Augustinus de meeste informatie over Vrouw I, met wie hij vijftien jaar samen is geweest. Over Vrouw II en de door zijn moeder geregelde Vrouw III wordt ons weinig informatie verschaft. Van alle drie de vrouwen blijft de naam ongenoemd. Vooral over Vrouw II heeft Augustinus heel weinig geschreven, wat ook wel te begrijpen is aangezien hij er meteen spijt van had dat hij iets met haar begonnen was. Verder blijkt uit dit hoofdstuk dat Augustinus ook niet slecht over de Vrouw I geschreven heeft en dat het uiteindelijk niet alleen maar begeerten waren van zijn kant. Ook zien we dat Monica wel degelijk weer een rol heeft gespeeld in Augustinus leven.

Vergelijking en synthese

Tot dusver hebben we gezien hoe Augustinus een beeld schetst van Monica en van zijn minnaressen. In dit hoofdstuk ga ik deze twee beelden vergelijken en hier proberen conclusies uit te trekken. Ook wil ik ingaan op de vrouwenvisie van Augustinus die hij door zijn werk heen laat.

Met betrekking tot Monica krijgen we van Augustinus veel informatie. Hij wijdt een groot deel van boek negen van zijn *Confessiones* aan het leven en de dood van Monica. In de boeken een tot en met acht heeft Augustinus zijn eigen leven verhaald, waardoor het lijkt alsof hij het leven van Monica, dat hij daarna vertelt, wil vergelijken met dat van hem. Als we deze twee levensverhalen naast elkaar leggen, zien we dat de focus heel ergens anders op ligt. Uiteraard is het leven van Augustinus zelf veel uitgebreider verteld, maar hij legt ook vooral de focus op zijn studie, de plaatsen waar hij heen is geweest en wat hij daar allemaal voor verkeerde dingen deed. Wanneer Augustinus dan over zijn moeder begint te schrijven in boek negen, schetst hij van haar een bijna perfect beeld, op het stelen van de wijn na. Ook dit stelen van de wijn noemt hij niet voor niets, want dit is te vergelijken met een gebeurtenis uit zijn eigen leven, namelijk het stelen van peren uit de boomgaard van zijn buurman. Toch ligt bij Monica de nadruk vooral op de positieve dingen, haar vroomheid, trouw en relatie tot God. Augustinus heeft als kind zijn moeder gezien als een geïdealiseerde moederfiguur, een vrouw die altijd aanwezig was in zijn leven en als een orakel van God diende. Na haar dood ontnuchtert Augustinus en bij de herinnering aan haar dood verandert Monica naar een normaal persoon, niets anders dan Augustinus zelf.¹¹⁷

In tegenstelling tot Monica krijgen we met betrekking tot Augustinus' minnaressen vrijwel geen informatie. We weten van geen van de drie een naam of hoe oud ze waren. Ook weten we niet zeker waar hij zijn minnaressen ontmoet heeft,

¹¹⁷ Brown, P. (1967) 164.

al krijgen we uit de *Confessiones* wel een idee waar hij Vrouw I voor het eerst zag. Verder wordt over deze vrouwen geen informatie gegeven over hun leven of over hoe de relatie met Augustinus was. Van Vrouw I kunnen we door de woorden van Augustinus nog het beste beeld schetsen. We weten hoe lang ze bij elkaar moeten zijn geweest, dat ze hem een zoon heeft gegeven, van wie de naam dan wel weer genoemd wordt, al is het niet in het gedeelte waar hij het ook over zijn vrouw heeft, en hoeveel verdriet hij had toen hij haar moest laten gaan. Van Vrouw II weten we helemaal niets, behalve dat hij waarschijnlijk niet lang met haar samen is geweest.

*Procuravi aliam, non utique coniugem, quo tamquam sustentaretur et perduceretur vel integer vel auctior morbus animae meae satellitio perdurantis consuetudinis in regnum uxorium.*¹¹⁸

‘Ik heb een andere genomen, uiteraard niet als echtgenote, waardoor de ziekte van mijn ziel zogezegd ondersteund zou worden en voortgezet, of niet verzwakt of sterker, met de bescherming van een voortdurende gewoonte in het rijk van het huwelijk.’

Dit is het enige wat Augustinus over Vrouw II geschreven heeft in de hele *Confessiones*. We weten dat zij maar maximaal twee jaar bij hem kan zijn geweest, in de periode tussen het wegsturen van Vrouw I en het voorgenomen huwelijk met Vrouw III. Over Vrouw III, de verloofde die Monica voor hem geregeld had, krijgen we van Augustinus alleen te weten dat ze nog te jong was om te trouwen. Dit betekent dat ze ongeveer tien jaar moet zijn geweest toen ze Augustinus’ verloofde werd, omdat Augustinus zelf zegt dat hij nog twee jaar moest wachten om haar te kunnen trouwen en de huwbare leeftijd in die tijd rond de twaalf/dertien lag.

Het eerste verschil dat we hier dus zien is dat Augustinus met opzet weinig informatie verschaft over zijn geliefden. Hij had hun naam kunnen noemen, maar doet dit niet. Hij had ons meer informatie kunnen geven over hun levens, maar ook dit doet hij niet. Waren ze allemaal katholieke christenen? Dit denken we alleen te weten van Vrouw I. Toch zegt het niet noemen van hun namen niets over hoe belangrijk Augustinus hen vond voor zijn leven. De naam van Monica wordt ook

¹¹⁸ *Conf.* 6.25

maar één keer genoemd in de *Confessiones*, helemaal aan het eind van het biografische gedeelte van zijn werk. We kunnen er dus niet zomaar vanuit gaan dat Augustinus hun namen niet noemt omdat ze niet belangrijk genoeg waren in zijn leven.

Wat verder opvalt is dat Augustinus heel positief blijft over Monica. Zoals zij zelf al zegt door de woorden van Augustinus, is hij nooit boos geworden tegen haar en heeft hij nooit een verkeerd woord over of tot haar gesproken. Zelfs wanneer Monica een verloofde voor Augustinus geregeld heeft en hij dus zijn eerste geliefde moet wegsturen, schrijft hij niets kwaads over Monica. En dat terwijl hij wel schrijft hoeveel pijn hij heeft dat zijn geliefde weg is. Waar Monica in Augustinus' jeugd een huwelijk juist tegenging omdat Augustinus er nog niet klaar voor was, regelt ze nu een verloofde voor hem. Volgens Sizoo (1947) waren de verwachtingen van Monica niet meer op het aardse gericht en Augustinus had nu een eervolle positie gekregen dus er kon niet veel meer mis gaan. Ook wilde Monica dat haar zoon getrouwd zou zijn voor hij zou zijn gedoopt, om zo zoveel mogelijk zonden, namelijk die van de ontembare hartstochten, in te perken. Monica geloofde dat door de doop de zonden die tot dan toe begaan waren, vergeven zouden worden, maar de zonden die na de doop bedreven worden, worden niet meer vergeven.¹¹⁹

Het beeld dat we zo van Monica krijgen, is door de woorden van Augustinus heel positief, terwijl het misschien geloofwaardiger was geweest als Augustinus ook een keer boos geworden was op Monica. Op deze manier lijkt het beeld dat we krijgen een gekleurd beeld te zijn, want geen enkel kind heeft nooit ruzie met zijn ouders. Het zou ook kunnen dat Augustinus bleef kijken naar het grotere goed, want hij zegt zelf in zijn werk dat Monica alles deed naar Gods plan, dus zou elke handeling van Monica naar iets goeds moeten leiden. Het is natuurlijk ook zo dat Augustinus de *Confessiones* pas later heeft geschreven en dat hij misschien op de

¹¹⁹ Sizoo, A. (1947) 138.

momenten dat hij het niet met Monica eens was wel boos werd, maar dat hij op het moment van het schrijven van zijn werk zag dat toch goed was.

Over zijn drie minnaressen is Augustinus eigenlijk niet positief en niet negatief. Over Vrouw I schrijft Augustinus nog wel heel lovend, al zegt hij wel dat het geen verbond met het oog op kinderen was maar een verbond op basis van lust.¹²⁰ Aan het eind van boek zes van de *Confessiones* spreekt Augustinus in een kort gedeelte over alle drie de vrouwen. Opnieuw heeft hij het hier vooral over Vrouw I. Hij vertelt over het verdriet dat hij had toen ze weggestuurd was, maar hij zegt ook dat zij wel van hem is blijven houden en dat zij beloofde geen andere man te zullen kennen. Hier is hij dus wel positief over haar.

*Et avulsa a latere meo tamquam impedimento coniugii cum qua cubare solitus eram, cor, ubi adhaerebat, concisum et vulneratum mihi erat et trahebat sanguinem. et illa in Africam redierat, vovens tibi alium se virum nescituram.*¹²¹

‘En zij, met wie ik gewoon was te slapen, werd van mijn zijde gerukt omdat zij een belemmering van mijn huwelijk zou zijn. Mijn hart, waar zij aan vastgeklampt was, was ingestort en het was verwond en bleef bloeden. En zij was teruggegaan naar Afrika, terwijl zij U beloofde geen andere man te zullen kennen.’

Augustinus zegt letterlijk dat Vrouw I aan zijn hart was vastgeklampt en samen met de zin waar Augustinus zegt dat zij van zijn zijde was weggerukt, laat dit wel zien dat zij van hem hield. Ook zet hij haar verderop in een positief daglicht, wanneer hij zegt dat hij zelf de ongelukkige is door haar niet na te volgen wat betreft het celibataire leven. Hij spreekt met lof over haar keuze om geen andere man te zullen kennen en is vervolgens juist negatief over zichzelf. Hierdoor komt Vrouw II niet positief naar voren, omdat Augustinus haar alleen neemt zodat hij geen twee jaar zonder seks zou hoeven leven. Ook over Vrouw III schrijft Augustinus niet veel. Hij heeft het vooral over zichzelf en over zijn eigen mening over Vrouw III. Hierdoor

¹²⁰ *Conf.* 4.2

¹²¹ *Conf.* 6.25

krijgen we noch een positief, noch een negatief beeld over Vrouw III, maar meer over Augustinus zelf.

*Instabatur tamen, et puella petebatur, cuius aetas ferme biennio minus quam nubilis erat, et quia ea placebat, expectabatur.*¹²²

‘Toch bleef men aandringen en een meisje werd gevraagd, van wie de leeftijd bijna twee jaar te jong was om te trouwen, en omdat zij haar beviel, werd er gewacht.’

Augustinus schrijft hier niet eens over haar dat hij een huwelijksaanzoek heeft gedaan, maar hij zegt in het algemeen dat er een aanzoek is gedaan. Dit geeft al aan dat hij Vrouw III eigenlijk helemaal niet wilde. Ook de laatste zin is niet positief. Hij wilde niet op haar wachten, maar ‘omdat zij haar beviel, werd er gewacht’. De ‘haar’ in het citaat slaat op Monica, dus kan het zijn dat Augustinus hier kritiek heeft op Monica, omdat Vrouw III Monica beviel, maar Augustinus niet.

Over deze drie vrouwen schrijft Augustinus dus niet per se negatief, maar het valt wel op dat hij hen niet in hun eigen licht laat staan. Wanneer het over hen gaat, zijn zij niet het onderwerp van hun eigen ervaring, maar worden door Augustinus overschaduwd.¹²³ Volgens Miles heeft dit twee kanten. Aan de ene kant is het logisch dat Augustinus het in zijn autobiografie vooral heeft over zichzelf en zijn ervaringen. Aan de andere kant maakt het de lezer ook heel nieuwsgierig naar het verhaal van de kant van de vrouwen. Hoe hebben zij hun relatie met Augustinus ervaren?¹²⁴

Uit de woorden van Augustinus blijkt dat hij en zijn moeder een heel bijzondere band hadden. Het kan echter ook zo zijn dat Augustinus niet alleen met zoveel respect over zijn moeder heeft geschreven omdat ze een goede moeder was, maar dat hij haar ook ziet als voorbeeld voor de kerk. Dit zou ook verklaren waarom hij niet zo positief en uitbundig over zijn geliefden geschreven heeft. Augustinus zag Monica als beeld voor de kerk en daarom krijgt zij een speciale plaats in de

¹²² Conf. 6.23

¹²³ Miles, M.R. (1992) 70.

¹²⁴ Miles, M.R. (1992) 73.

Confessiones. Haar hele leven is haar hoop op God gericht geweest en op deze manier is zij het voorbeeld van de christelijke levensweg. Monica, die meer barensnood heeft geleden om Augustinus' geestelijke dan om zijn natuurlijke geboorte.¹²⁵ Maar ze is niet alleen als moeder het beeld van de kerk, Monica wordt door Augustinus zelfs de *ancilla Domini*, dienstmaagd van God, genoemd.¹²⁶ Door deze voorbeelden is het duidelijk dat Augustinus Monica niet alleen als zijn natuurlijke moeder zag, maar als beeld van de kerk, dat hij op het moment van het schrijven van de *Confessiones*, wanneer hij al bekeerd en gedoopt is, belangrijk vindt.

Hoe dacht Augustinus over het huwelijk en seks? We weten dat hij uiteindelijk ook met Vrouw III niet getrouwd is, maar de rest van zijn leven toch een celibatair leven heeft gehad. Hierin heeft hij uiteindelijk dus toch Vrouw I nagevolgd. In de *Confessiones* heeft Augustinus een gesprek met Alypius opgenomen over het huwelijk. Alypius was verbaasd dat Augustinus zo vastzat in zijn begeerten en gevoelens van seksuele lusten. Zelf was Alypius op dat punt in zijn leven al volledig kuis en hij heeft Augustinus gezegd dat als Augustinus zou trouwen, ze niet meer samen konden leven in liefde voor de wijsheid.¹²⁷ Augustinus zegt wel nog dat de verantwoordelijkheid voor een huwelijk en voor het opvoeden van kinderen een goede zaak is, maar dat dit hen beiden weinig interesseerde. Augustinus was gevangen in een onverzadigbaar verlangen.¹²⁸ Samen met de waarschuwingen van Monica om niet te snel te trouwen maar te wachten tot zijn jeugdige hartstochten voorbij waren en met het verliezen van Vrouw I, van wie hij echt gehouden had, moet dit ervoor gezorgd hebben dat ook Augustinus helemaal afzag van een huwelijk.

Bigham en Mollegen hebben de manier waarop Augustinus tegen seks aankeek in drie delen opgedeeld. Volgens Augustinus zou er voor de zondeval alleen

¹²⁵ *Conf.* 5.16

¹²⁶ *Conf.* 9.1

¹²⁷ *Conf.* 6.21

¹²⁸ *Conf.* 6.22

seks zijn met het oog op voortplanting en zou er geen sprake zijn van zondige begeerte. Dat hij het element van lust tijdens seks veroordeelde, betekent niet dat hij het huwelijk veroordeelde. Na de zondeval is er niets veranderd aan het huwelijk, maar wel aan de man en vrouw. De zondige begeerte is in de wereld gekomen en dat had nadelige gevolgen voor het huwelijk. Ten derde is volgens Augustinus voortplanting niet eens per se nodig, want na de komst van Christus is alleen een huwelijk met God nog gewenst. Daarom heeft Augustinus gepleit voor een celibatair leven na zijn bekering.¹²⁹ Augustinus is dus niet tegen het huwelijk, maar toch is hij zelf nooit getrouwd geweest. Dit is waarschijnlijk zo, omdat hij van zichzelf wist dat het voor hem alleen om de seksuele lusten ging.

Al met al is uit dit hoofdstuk gebleken dat de beelden die we in de *Confessiones* van Monica en van Augustinus' geliefden gezien hebben, moeilijk te vergelijken zijn. Augustinus heeft over zijn moeder Monica anders geschreven dan over zijn geliefden. Monica was alles voor hem en over haar heeft hij dus respectvol geschreven, terwijl hij over zijn geliefden, vooral over Vrouw II en III met minder respect schreef.

¹²⁹ Bigham, T.J. & Mollegen, A.T. (1955) 383

Samenvatting en conclusie

In de *Confessiones* wordt van Monica een positief beeld geschetst. Augustinus geeft van haar een beschrijving van haar leven. Ze is opgevoed in een christelijke omgeving en heeft van haar voedster de christelijke normen en waarden meegekregen. Van jongs af aan is Monica christelijk geweest. Monica wordt uitgehuwelijkt aan Patricius, een niet-gelovige man. Gedurende zijn hele leven heeft Monica geprobeerd hem te bekeren, en heeft ook haar kinderen een christelijke opvoeding gegeven. Patricius wil er in het begin nog niets mee te maken hebben, maar hij laat Monica wel haar gang gaan wat betreft de opvoeding. Vlak voor Patricius sterft wordt hij christen en wordt hij nog gedoopt. Hieruit kunnen we opmaken dat Patricius, hoewel hij wordt beschreven als een heetgebakerde man, het wel eens was met de manier waarop Monica handelt en haar ook haar gang laat gaan. Dat was niet gebruikelijk in Augustinus' tijd.

Monica heeft veel invloed gehad op het leven van Augustinus. Van jongs af aan is zij niet van zijn zijde geweken. Augustinus krijgt dan wel een vrijere opvoeding dan Monica zelf had gehad, toch heeft ze wel bij alles wat Augustinus deed een vinger in de pap gehad. Zelfs wanneer Augustinus gaat studeren en hij dus verder van Monica vandaan wis, houdt zij zoveel contact met haar zoon dat het lijkt alsof ze er toch altijd is. Ze heeft altijd het beste met Augustinus voorgehad. Om hem de best mogelijke carrière te geven heeft ze zelfs voor een geschikte vrouw gezorgd.

Dat Monica en Augustinus een hele speciale band hebben, blijkt ook uit zijn verdriet wanneer Monica sterft. Ook al weigert hij te huilen, hij heeft het er wel heel moeilijk mee. Bij haar ziekte en dood heeft hij dan ook lang stilgestaan in zijn *Confessiones*, terwijl de dood van zijn vader in één zin genoemd wordt.

Augustinus was in zijn puberteit geen kuise jongen en dit is pas veranderd toen hij bekeerd werd. Gedurende zijn hele leven wil hij het liefst liefde ontvangen

en liefde geven, maar op een huwelijk zit hij niet te wachten en op kinderen al helemaal niet. Augustinus noemt drie minnaressen in zijn werk. Met Vrouw I heeft hij vijftien jaar samengeleefd en van haar heeft hij ook een zoon gekregen, Adeodatus. Na die vijftien jaar heeft hij deze vrouw weg moeten sturen, omdat Monica voor hem een verloving met Vrouw III geregeld had. Aangezien deze vrouw nog te jong was om te trouwen en Augustinus hier dus nog twee jaar voor moest wachten, heeft hij in de tussentijd een relatie gehad met Vrouw II. Verder geeft hij weinig informatie over deze drie vrouwen; zelfs hun namen zijn niet bekend.

Deze twee beelden zijn moeilijk te vergelijken, omdat ze zo verschillend zijn. Augustinus heeft altijd tegen Monica opgekeken en heeft haar geïdealiseerd in de *Confessiones*. Daarom komt Monica ook telkens weer terug bij belangrijke stadia en zijn leven en heeft hij een groot deel van boek negen aan Monica gewijd, waarin hij haar hele leven beschrijft. Zo veel als Augustinus over Monica schrijft, zo weinig schrijft hij over zijn drie minnaressen. Over hen geeft Augustinus zo weinig informatie dat het discutabel is of ze wel belangrijk zijn geweest voor Augustinus.

In de *Confessiones* krijgen we ook een idee hoe Augustinus over het huwelijk dacht. Hij is helemaal niet getrouwd geweest, ook niet met de drie vrouwen die hij in de *Confessiones* noemt. Hij zegt dat het huwelijk en het krijgen van kinderen wel iets heel moois is, maar dat hij geen huwelijk wil omdat zijn onverzadigbare verlangen dat in de weg staat. Daarom heeft hij op een gegeven moment besloten een celibatair leven te leiden.

De onderzoeksvraag van deze scriptie is: wat is het verschil tussen hoe Augustinus spreekt over zijn moeder Monica en over zijn geliefden en wat zegt dit over Augustinus' vrouwenvisie? Dit is hierboven al deels beantwoord. We krijgen van Augustinus vooral weinig informatie over zijn geliefden en hierdoor is een vergelijking met Monica moeilijk te maken. Het grote verschil tussen hoe Augustinus

over Monica schrijft en hoe over zijn geliefden is dat hij met veel respect over zijn moeder schrijft. Zij staat boven alles en hij spreekt geen slecht woord over haar.

Over Augustinus' vrouwenvisie is weinig te zeggen. Wat hij in de *Confessiones* vertelt over zijn geliefden, is meer hoe hij over zijn eigen leven nadacht dan dat er een vrouwenvisie uit komt. Als jonge man is hij niet heel kuis geweest en dit is geëscaleerd toen hij ging studeren. Daar ging hij bijvoorbeeld nog wel naar de kerk, maar met de verkeerde reden: om naar de vrouwen te kunnen kijken. Wat betreft zijn geliefden heeft hij ook over hen niet slecht geschreven, maar hij heeft wel minder respect voor hen. Hij gebruikt ze vooral voor zijn seksuele begeerten of om sociaal gezien hogerop te komen. Alleen met betrekking tot Vrouw I kunnen we zeggen dat hij over haar wel anders dacht en van haar misschien wel echt heeft gehouden. Voor Augustinus ging het dus vooral om zijn onverzadigbare verlangens en ontembare hartstochten en hier gaf hij gehoor aan. Later beseftte hij echter wel dat het niet goed was om hier de vrouwen voor te gebruiken en heeft hij gekozen voor een celibatair leven, omdat hij niet van zijn hartstochten af zou komen en dus niet zou kunnen trouwen. Hiermee is de verwachting die ik voor het schrijven van de scriptie had, uitgekomen. Uit de *Confessiones* is duidelijk gebleken dat Monica het belangrijkste in Augustinus' leven en dat zij ook invloed heeft gehad op zijn vrouwen. De *Confessiones* geven echter geen duidelijk beeld van de vrouwenvisie van Augustinus.

Bibliografie

Primaire literatuur

- Augustinus' *Confessiones*. Latijnse tekst van J.J. O'Donnell. Online geraadpleegd via http://www.stoa.org/hippo/noframe_entry.html (Laatst geraadpleegd op 10-06-2018)

Secundaire literatuur

- Battenhouse, R. W. (1955). The Life of St. Augustine. In R. W. Battenhouse (Red.), *A Companion to the Study of St. Augustine* (pp. 15-56). New York: Oxford University Press.
- Bigham, T. J., & Mollegen, A. T. (1955). The Christian Ethic. In R. W. Battenhouse (Red.), *A Companion to the Study of St. Augustine* (pp. 371-397). New York: Oxford University Press.
- Brown, P. (1967). *Augustine of Hippo*. London: Faber & Faber.
- Brown, P. (1988). *The Body and Society. Men, Women and Sexual Renunciation in Early Christianity*. New York: Columbia University Press.
- Chadwick, H. (2009). *Augustine of Hippo. A life*. New York: Oxford University Press.
- Miles, M. R. (1992). *Desire and Delight*. New York: Crossroad.
- O'Donnell, J. J. (2006). *Augustine. A New Biography*. New York: HarperCollins.
- O'Meara, J. J. (1954). *The Young Augustine*. London, New York, Toronto: Longmans, Green and Co.
- Power, K. (1995). *Veiled Desire. Augustine's Writing on Women*. London: Darton, Longman & Todd.
- Shanzer, D. (2002). Avulsa a Latere Meo: Augustine's Spare Rib: Confessions 6.15.25. *The Journal of Roman Studies*, 92, 157-176.
- Sizoo, A. (1947). *Toelichting op Augustinus' Belijdenissen*. Delft: W.D. Meinema.
- Sleddens, W. (2017). *Aurelius Augustinus. Belijdenissen*. Eindhoven: Damon.

- Wetzel, J. (2010). *Augustine: A Guide for the Perplexed*. London, New York: Continuum.
- Wills, G. (2005). *Saint Augustine*. London: Penguin Putnam inc.

Afbeeldingen

- Afbeelding voorblad: fresco van Augustinus en zijn moeder Monica, hangt in de Sant'Agostino, een basiliek in Rome.
- Afbeelding 1: Power, K. (1995). *Veiled Desire. Augustine's Writing on Women*. London: Darton, Longman & Todd. 91.